

TOLNAI GÁBOR: VÁZLATOK ÉS TANULMÁNYOK

(Irodalomtörténeti tanulmányok 6. sz. Budapest, 1955.)

Az elmúlt években örvendetesen megnőtt számú tanulmánykötetek sorában külön hely illeti azt, mely *Tolnai Gábor* írásait tartalmazza. Nemcsak azért, mert benne egy önálló kötettel 1945 óta nem jelentkezett tudós szólal meg, hanem azért is, mert — szemben más hasonló kötetekkel — Tolnai nem egy munkában eltöltött évtized lezárását jelzi, nagyjából homogén, egy irányú búvárkodás eredményeként létrejövő tanulmányaival, hanem a felszabadulás pillanatában megindult szenvedélyes munka sokfelé ágazó kezdeteit. *Vázlatok és tanulmányok* a címe kötetének, s már a cím figyelmeztet a kötet inhomogenitására. Találunk benne évtizedes kutatómunka eredményeképpen létrejött, a marxizmus szellemében át- és átdolgozott, nagylélegzetű tanulmányt Bethlen Miklósról, Kazinczy Ferencről; de örömmel olvashatunk friss emlékekből táplált megemlékezést a halott Radnótiról, gondolat-töredéket Kosztolányiról — melyek mind alkalmasak arra, hogy egy majdan elkészítendő tanulmány vázolatainak tekintse őket az olvasó, ahogy annak tekinti nyilván maga Tolnai Gábor is. A kötet egyik értéke éppen ez a benne rejlő határozott, megalapozott ígéret, buzdító ösztönzés a további kutatómunkára.

*

A kis kötet, mely az Irodalomtörténeti Tanulmányok sorozatában jelent meg, tizenegy írást tartalmaz. Függetlenül kidolgozottságuk stádiumától, attól ugyanis, hogy vázlat-e csupán vagy nagy tanulmány, tartalmi szempontból a tizenegy közlemény voltaképpen három csoportra lenne osztható. Első részét alkotják azok az írások, melyekben a XVI—XVII—XVIII. századi magyar irodalom egy-egy nagyságával foglalkozik a szerző. Balassiról, Szenci Molnár Albertről, Bethlen Miklósról és II. Rákóczi Ferencről szólnak az ide sorolt írások, egy pedig Kazinczy Ferencről, aki ha nem is tartozik ebbe a csoportba egészében, lényegében felvilágosult eszméivel, jakobinus-ságával a XVIII. század embere volt. Tolnai Gábor ezekben a tanulmányokban a filológus módszerével közeledik hőseihez, anélkül azonban, hogy írásai száraz adathalmazzá válnának. (Helyes elgondolás alapján a szükséges jegyzetanyag is a kötet végén, külön fejezetben található, így a szakember megleli a szükséges utalásokat, míg az irodalombarát nagyközönséget nem zavarja a szöveg megszakítása, az apróbetűs tördelés, a számozás.)

A korban egymástól háromszáz év távolságban alkotó írók mindegyikét egy közös vonás kapcsolja össze — s Tolnai helyes mértékkel domborítja

ki ezt: — a magyar nyelv iránti tevékeny szerelem, az annak művelésére eltökélt szándék. Tolnai keresi és megtalálja az alkalmat arra, hogy Balassi Bálint költészetében, Szenczi Molnár Albert nyelvművelő törekvéseiben, Bethlen Miklós emlékező prózájában vagy Kazinczy Ferenc forradalmi ihletésű Fogságom naplójá-ban egyaránt kimutassa azt, ami előre vitte nyelvünk fejlődését. Igaz, Rákóczi Ferenc alig írt magyar nyelven: az ő botladozó nyelvű leveleiben viszont az a szívet melegítő, hogy a nemzeti szabadságharc tüzétől fűtve, hogyan törekedett egyre világosabb, egyre érthetőbb, magyarabb, forradalmibb prózára ez a Habsburgok nevelésében, idegen szóban felnőtt magyar! Tolnai érdeme, hogy az elmúlt évtizedek Rákóczi-képe helyett egy új Rákóczit állít tanulmánya középpontjába, hogy bebizonyítsa: Rákóczi Ferenc — jöllehet emigrációban írta műveit — itthon, a forradalom viharában lett magyar íróvá!

A kötet régi irodalmunkkal foglalkozó részében három olyan tanulmány is szerepel, melynek tárgya: emlékirat (Bethlen, Rákóczi, Kazinczy). A tájékozott olvasó tudja, hogy Tolnai Gábor szívesen foglalkozott régebbi tanulmányai során is az erdélyi emlékirat-írókkal: Bethlen Katával, Hermányi Dienes Andrással, Teleki Józseffel. És önkéntelenül merül fel a kérdés: lehetne-e Tolnai Gábornál hivatottabb személy arra, hogy a magyar emlékirat-írás történetét, műfaji sajátosságát, a különböző emlékezések típusait egy monográfia keretében feldolgozza? S ha maga Tolnai is gondolt erre, úgy kötetének e tanulmányai is csak vázlatok, elmélyült, bőséges vázlatok a saját maga számára, egy később megírandó nagyobb szabású művéhez.

Talán az emlékezésekhez való vonzódása határozta meg a kötet második csoportjába tartozó írások jellegét is. Hiszen ezek maguk is emlékezések: Kosztolányi Dezsőre, Radnóti Miklóstra. Tolnai az irodalmár jóízűségével kerülte el a kortársi visszaemlékezések számos buktatóját. Sehoh nem lépi túl az irodalomtörténész emlékezésének határát és nem téved az irodalmi sznobizmus ingoványos területére. Így érte el, hogy villanásnyi írásaiból nem a maga alakja magasodik elénk — mint oly sok divatos megemlékezésnél! — hanem az író, a költő egy-egy emberi vonása nyer plasztikusabb megformálást. Így láthatjuk Kosztolányi Dezsőt a stílus erejében mániákusan hívó művész attitűdjében a lírai színeknek sem híjával levő megemlékezésben. Radnóti Miklós alakja pedig az emlékezés melegétől áthatott írásokban irodalmi és emberi nagyságában domborodik ki. Tolnai Gábor, az irodalomtörténész jóbarát sikeresen kíséri nyomon Radnóti költői fejlődésének állomásait; s amikor a nagy spanyol költőről ír — első ízben irodalomtörténészeink közül! — még akkor is ott kísért a felejthetetlen barát, Radnóti árnyéka: Garcia Lorca arca is Radnóti versében tűnik elénk először...

Az olvasó talán eltűnődik azon, hogy hogyan, milyen indokok alapján került e magyar irodalmi, irodalomtörténeti tanulmányokat tartalmazó kötetbe éppen egy spanyol költő arcképe. De egyrészt Federico Garcia Lorca legelső tisztelője, értője éppen Radnóti volt; másrészt Tolnai tanulmánynak is beillő alapos színbírálata a Bernarda Alba házáról a magyar drámairodalom számos égető problémáját érinti: a szimbolizmus, a realizmus és naturalizmus kérdésében stb.

Külön kell szólnunk a kötetet záró Lukács György-tanulmányról. Tolnai Gábor ebben nyomatékosan hangoztatja: irodalomtörténetünk művelői eddig alig-alig használták fel azt a nagy segítséget, amit számunkra Lukács György esztétikai munkássága jelent. Tolnai nem igyekezett Lukács

Györgyre húzni a magyar irodalomtörténész mezét, de mélyreható elemzéssel bontotta ki tanulmányában Lukácsesztétikaimunkásságának magyar irodalomtörténeti vonatkozásait, elsőként értékelve Lukács György idealista korszakának tanulmányait is. Tolnai Gábor érdeme, hogy fejtegetései megszilárdítottak mindannyiunkat abban a nézetünkben, hogy a mindmáig sajnálatosan hiányzó magyar esztétikát csak Lukács Györgytől várhatjuk.

*

Radnóti-tanulmányában ezt írta Tolnai Gábor: „A problémák sora gyülekezik még tollam hegyén.” A magyar irodalomtörténet minden igaz híve azt várja; ezek a problémák mielőbb találjanak megoldást Tolnai Gábor további írásaiban.

Végh Ferenc